

vlačiti v gore prav vsakogar, pa če to hoče ali ne, to zmore ali pa tudi ne. Stotnij na Triglav je že manj. Kaj če bi počasi spremenili tudi gospodarsko filozofijo v gorah? Kaj če bi si PZS zadala za nalogo opremo nekaj ključnih območij v naših gorah z bivaki in jih tako »odprla« tistim gornikom, ki ne marajo nabito polnih koč, angleških WC nad 2000 metri, ki jim ni za elektriko zvečer, temveč raje tavajo po brezpotjih in zvečer klepetajo ob sveči ali ognju? Naj kar takoj naštejemo tri take ključne točke:

1. Planina Zapotok, kjer je ovčarski stan, v katerem smo včasih prespali, že skoraj razpadel. S tem bi naredili veliko uslugo alpinistom in gornikom ki bi jim skrajšali vzpon na Bavški Grintovec.
2. Nekje pod Loško steno, recimo na sedlu med Briceljkom in Stadorjem. Loška stena je sedaj dostopna le z bivak opremo, saj je celotno prečenje v enem dnevu z vzponom in sestopom praktično neizvedljivo. Seveda ima tudi tako potepanje z bivakiranjem svoj čar, toda menim, da ga bivak ne bi pretirano pokvaril.
3. Med Rombonom in Čukljo. Vzpon na Rom-

bon je več kot dovolj dolg za en dan in bi se bivak tam zgoraj neke prav privilegel. Zelo veseli bi ga bili tudi turni smučarji.

Seveda bi jih lahko naštel še celo vrsto, pa naj bodo za začetek dovolj ti trije.

Izdelava in montaža takega bivaka ne bi smela biti pretirano velik finančni zalogaj. Saj gre le za manjšo leseno barako, obito s pločevino in zelo skromno opremljeno. Tudi postavitev je enostavna: kramp, lopata, nekaj peska in cementa ter helikopter. Seveda se lahko »počez postavi« cela vrsta birokratskih ovir od lokacijskih dovoljenj do budnih čuvajev ali raje »čuva-jev« Triglavskega narodnega parka. Vendar sem prepričan, da bi se z dosti dobre volje dalo vse prebroditi, tako kot se je dalo pripeljati kapelico na Kredarici v sam slovenski parlament. Gradnjo in kasnejše vzdrževanje bi zaupali lokalnim društvom, dobička pa od take investicije ne bo. Ta sredstva so pač dolgoročna investicija PZS v slovensko gorništvu.

Prepričan pa sem, da bi se dalo dobiti tudi precej prostovoljnih prispevkov posameznikov in podjetij.

TAM SE MARIKAJ IMENUJE PO PROPADLIH PLANŠARJIH

DOLINSKE PLANINE NAD TRENTO

EDO KOZOROG

Trentarske planine so del kulturne krajine, ki je v preteklosti izgubila svojo gospodarsko vrednost, drugih funkcij in vrednot pa temu delu krajine nismo znali poiskati. Zato doživljajo elementi te kulturne krajine svojih zadnjih pet minut. Te pa so dragocene za etnologe in ljubitelje krajine, da utrnejo pozabi čimveč elementov te zanimive kulturne dediščine, pa čeprav le v pisni obliki in na fotografijah.

V preteklosti je bilo opravljenih kar nekaj temeljitih študij o trentarskih planinah. Bibliografija nikakor ne more biti popolna brez priznanih avtorjev, kot so Dvorskv, **Turna, Melik** in nazadnje **Križner**, ki je bil v nekaterih pogledih najbolj temeljit. Vsi avtorji pa so več ali manj zaobšli tiste planine, ki so jih imeli planšarji iz Zgornjesavske doline na trentarski strani. To so planine Trenta, Prisojnik in Velika planina. Te spadajo med najstarejše planine v dolini Trente, gospodarsko pa v skupino Dolinskih planin, to je med Zgornjesavske planine (Melik 1950).

Namen pričujočega članka je strniti zbrano gradivo v čim bolj celostno podobo o teh planinah.

Omenjene planine spadajo med tista sporna zemljišča, ki so segala prek geografskih meja svojih uporabnikov, praviloma zaradi gospodarske nujne. To pa je bilo večkrat v nasprotju s

političnimi mejami. Takih primerov je bilo na Primorskem več, na primer na Miji zaradi dostopa do Nadiže, ali pod Krnom, kjer še danes katastrska občina Vršno zaradi pašnih površin sega vse do Krnskega jezera. Najizrazitejši pa je bil ta v Zadnji Trenti, kjer je greben Julijskih Alp zelo močna naravna meja (razvodnica med Jadranom in Črnim morjem!). Ta je zato že od nekdanj pomembna politična meja. Zaradi tega je nastal spor med dolinskimi in bovškimi planšarji, ki je trajal skoraj pol tisočletja vse do propada teh planin.

NASTANEK DOLINSKIH PLANIN

Kolonizacija Zgornje Soške doline je močno povezana s preходом tega ozemlja v last oglejskega patriarha. Takrat postanejo vrhovi Julijskih Alp severna meja Tolminskega. To se je po mnenju nekaterih zgodilo že leta 1001, ko naj bi z darovnico **cesarja Otona II.** prešla v oglejsko last tudi Tolminska (**Kos 1946, str. 11**). Vsekakor pa se je to moralo zgoditi v času **patriarha Rabengerja** v letih med 1063 in 1068 (**Kos 1946, str. 12**).

Svojo posest je Oglej naglo koloniziral proti severni meji. Tako naletimo prve omembe planine Trebiščine v Trenti že leta 1328; bila je last Ogleja (**Kos 1946, str. 13**).

Vendar je v Savski dolini naselitev potekala še

hitreje. Ko so naselili že vse stranske doline, so belopeški podložniki prešli tudi visoki hrbet med Kranjsko goro in Bovcem. Takrat se je izkazala potreba po poimenovanju gora in izdelavi natančne meje. Res je Bela peč tak popis imela že leta 1452, vendar se ni ohranil (**Gstirner** 1938, str. 15).

Leta 1530 so belopeški podložniki prešli tudi mejo, požgali neki stan, izkrčili novo zemljo pod plazovino Kmeluh in postavili nov tamar, planino Karnisslo (**Gstirner** 1938, str. 16).

Seveda je bovško glavarstvo temu ugovarjalo. Trdili so, da gre meja, »kakor je znano, navzgor do Krokle, zaznamovane z velikim križem, vsekanim v skalo, tamkaj se stikata Trenta in Soča, navzdol do točke, imenovane Troninza rob in od tam vseskozi v višavah gorovja« (**Gstirner** 1938, str. 16). V Beli peči pa so zahtevali zase celo planino Trento. Sklicevali so se na belopeški urbar, ki naj bi tudi določal mejo. Njihova naj bi bila celotna Zadnja Trenta z izjemo planine Zapotok. Vendar pa je bilo v taistem urbarju tudi določilo, po katerem morajo s planin Kamissle in Trente bovški podložniki, ki so imeli v lasti polovico planin, oddajati šest velikih hlebov sira. Enako je bilo določeno, kolikšen delež morajo oddajati belopeški podložniki, ki so imeli v lasti drugo polovico planin. To kaže na to, da so se o izkoriščanju teh planin že prej dogovorili; spor je torej še starejši (**Gstirner** 1938, str. 17).

Ti spori so bili povod, da je bovški glavar **Georg Filip von Gera** septembra 1601 znova izdelal natančen mejni popis na podlagi starih označb

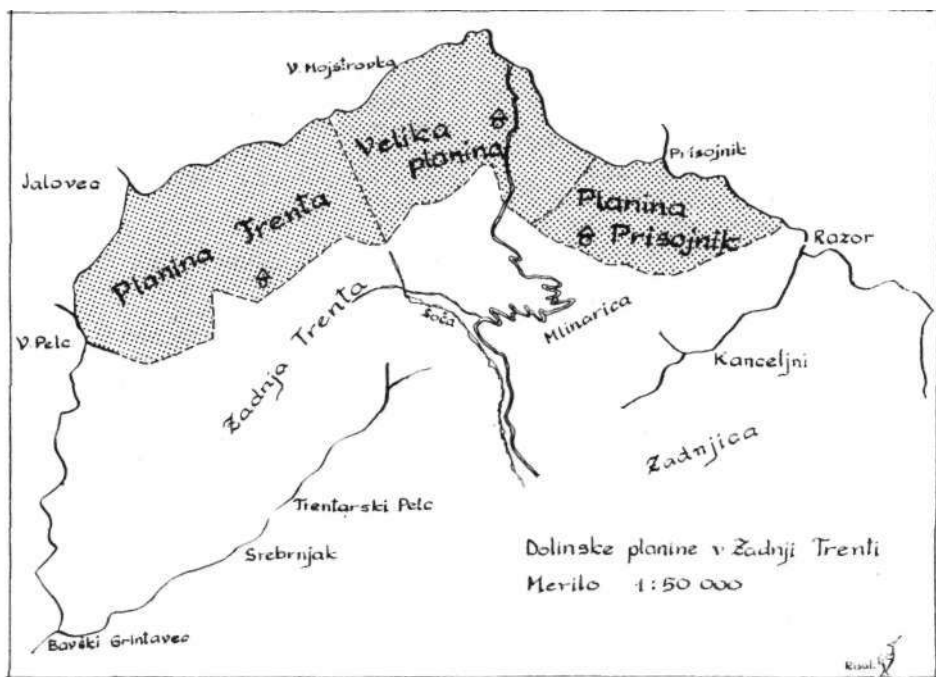
in pričevanj. Tako je določil mejo po grebenu od Jalovca do Vršiča, nato pa nekoliko nižje pod Vršičem in Prisojnikom. Planino Trento je torej prisodil bovški strani, planino Sušico (kasnejšo Veliko planino), ki se razprostira severno in južno od Vršiča, in Karnisslo pa Beli peč. Pri terenskih ogledih, ki jih je pri tem opravil, lahko von Gero štejejo tudi za prvega zgodovinsko izpričanega alpinista v tem okolišu (**Gstirner** 1938, str. 18).

Ustno izročilo pravi, da je pred dobrimi dvesto leti belopeška gospoda ponudila Trentarjem planine v odkup. Vendar takratni župan tega ni sprejel, čeprav denar takrat ni bil problem. Iz tega časa se je ohranilo za ta zemljišča ime Ararsko (**Pretner** 1990). V tem času so verjetno postali Dolinci pravi lastniki planin.

Leta 1862 je srenja Gozd odkupila tudi planino Trento, v najemu pa so jo imeli že od leta 1833 (**Dvorski** 1914, str. 23). Kot kaže, torej Trentarjem vendarle niso bile te planine življenjskega pomena, saj so imeli več drugih planin. Kranjskogorcem pa so bile nujno potrebne, saj so na svoji strani imeli premalo sočne paše.

PROPAD DOLINSKIH PLANIN

Do prve svetovne vojne, kaže, ni bilo večjih sporov ali sprememb. Pač pa je Dolince močno prizadelo poveljno spreminjanje meje, saj je Primorska - in z njo tudi njihove planine - prišla pod Italijo. Sprva jim je italijanska oblast prehode meje le omejevala, kasneje pa popolnoma prepovedala. Zaradi pritožb je Italija dala Dolin-

cem odškodnino za planine. Takrat so znova Trentarji negodovali, češ da odškodnina ni potrebna, saj so planine njihove. Kakorkoli že, to je bil začetek konca dela kulturne krajine, ki so ga soustvarjali trentarski, še bolj pa dolinski planšarji. Italijani so namreč te planine pogozdili s smreko, višje pa z macesnom in rušjem. Vendar pa je pogozditev slabo uspela, saj so te površine na občutljivi zgornji gozdni meji.

Po drugi vojni je te pogozdene površine prevzelo v gospodarjenje Soško gozdno gospodarstvo Tolmin. Ko je bil po letu 1952 sprejet zakon o prepovedi paše koz, je bilo trentarsko planšarstvo močno prizadeto. Ker so predvidevali, da se bodo Trentarji posvetili živinoreji, so jim za odškodnino dali prejšnje dolinske planine, ki so bile večinoma goveje planine (Klanjšček 1952). Seveda iz vsega tega ni bilo nič; hrami so v naslednjih desetletjih popolnoma propadli, pašniki so se začeli zaraščati. Večji del nekdanjih pašnih površin je danes v gozdnogospodarskem načrtu šteti pod gozd, del pa je nad zgornjo gozdno mejo. Nekdanja kulturna krajina je torej popolnoma razpadla, krajina se počasi, a zanesljivo vrača v svojo prvotno obliko (**Kozorog** 1989). Tudi utro Velike planine in Trente skorajda ni več opazno; vidni so le že ostanki planine Prisojnik.

S tem se po eni strani celi huda rana na občutljivi zgornji drevesni meji, po drugi strani pa izginjajo še zadnji sledovi zelo zanimive planšarske dediščine. Prostor, ki je bil nekoč tako gospodarsko pomemben, da so se zanj stoletja prepirali, je zaradi spremenjenega načina življenja v nekaj desetletjih popolnoma izgubil svojo gospodarsko vrednost.

TIPOLOGIJA DOLINSKIH PLANIN

Arhitekturno izročilo Dolinskih planin je bila posebnost v trentarskem prostoru in se je močno ločila od avtohtone tako po obliki kot po funkcionalnosti.

Trentarske planine so bile ovčje. Večinoma so bile grajene v dveh osnovnih oblikah: hudrt in hrami so bili postavljeni drug nad drugim pravokotno na teren ali pa so bili ločeni v več poslopjih. Osrednji prostor je bil tisti za predelavo mleka. Poslopja so bila do strehe zidana iz kamenja, vse drugo pa je bilo iz lesa. Le ponekod se pojavlja kot dodatni gradbeni material tudi pločevina (**Križner** 1972, **Cevc** 1984). Dolinske planine pa so bile večinoma namenjene jalovi goveji živini, zato niso bili potrebni hlevi. Za pastirje je bil postavljen skromen stan - lesena brunarica, ki je precej značilna za gorenjsko arhitekturno izročilo. Prostor je bil samo eden velikosti 5 x 6 metrov. Grajen je bil iz obtesanih brun, v vogalu povezanih na brade. Prostor je bil brez oken, imel je le eno ali dve

Vhod v stan planine Trente (A. B. de Chesne, 1913)

manjši lini. Streha je bila zgrajena na kasto. Ob vratni odprtini je bil na obeh straneh postavljen lesen tramič - podboj. Streha je bila dvokapna, krita s skodlami v dveh ali treh redih.

Notranjost je bila preprosta. Tla so bila iz utrjene zemlje, v sredini pa je bilo preprosto odprto ognjišče. V zadnjem delu prostora so bila ležišča, verjetno v obliki pogradov.

Zaradi načina gradnje je šel proces propada planšarskih elementov veliko hitreje kot pri trentarskih planinah. Pri slednjih traja ta proces od takrat, ko so bili opuščeni, pa do propada do temeljev okoli 40 let (primer: **Kozorog** 1989, str. 82). Pri dolinskih planinah traja ta proces manj kot 40 let, ostanki temeljev pa so vidni mnogo manj časa kot pri trentarskem tipu.

GOSPODARSKA UREJENOST

Dolinske planine so bile namenjene za dodatno pašo jalove goveje živine in za drobnico. Temu je bila prilagojena tudi izgradnja in upravljanje planin.

Pasli so od konca junija pa vse do konca septembra. V tem času se na njihove pašne površine ni smela prikazati trentarska drobnica. Približen stalež v zadnjih letih paše je bil na planini Prisojnik okoli 100 glav goveje živine in 40 glav drobnice. Na vseh treh planinah pa se je paslo prek 600 glav drobnice, največ na pobočjih Velike Dnine (**Pretner** 1990).

Na vseh treh planinah je bilo na voljo okoli 850 hektarov pašnikov, boljših, za govejo živino, pa seveda mnogo manj. Ostalo so bili nižje gozdovi, višje pa neplodne površine.

V prejšnjem stoletju so na Veliki planini mleko tudi predelovali, še prej v preteklosti pa tudi na

Notranjost planine Prisojnik (A. B. de Chesne, 1912)

planini Prisojnik. Sirili so še v lesenih posodah; mleko so segrevali tako, da so na ognju segrevali kamenje in ga dajali v mleko (Pretner 1990). Zato lahko domnevamo, da so bile te planine v preteklosti drugače urejene.

PLANINA TRENTA

Utro planine leži na grebenski polici na višini 1381 metrov. Bila je last pastirjev iz Gozda in Ruta. Danes je edini vidni ostanek travnati plato na majhni jasi prav tam, kjer se ločita markirani poti proti Špički in lovski koči. Staro utro je bilo okoli 150 metrov višje ob poti

Planina Trenta (V. Dvorsky, 1914)

proti Špički. Običajno so prenesli utro planine nižje zaradi potrebe po lesu, ko so posekali že ves gozd okoli planine. V tem primeru pa je bila morda vzrok tudi voda, saj na vsem pobočju ni izrazitih stalnih virov. Novo utro je imelo vodo kakih 150 metrov nižje v gozdu. Na planini so zadnjič pasli okoli 1918. leta, stan pa je propadel po letu 1930.

Iz Gstirnerjevega citiranja, ki datira v leto 1530, je nedvomno, da je ime Trenta zelo staro (Gstimer 1938, str. 16). To pa ovrže dosedanjo zelo pogosto uporabljeno hipotezo, ki ime te doline povezuje s prihodom vojaških beguncev iz Trenta na Južnem Tirolskem okoli leta 1580, ko se je pričelo tod fužinarstvo (**Rutar** 1882, str. 162). Tudi Melik meni, da se je ime planine preneslo na celotno kasnejše naselje in na celo

dolino (Melik 1950, str. 188). Sinonim za Trento je tudi Tridente, kar pomeni trizob (Bajec, Kalkan 1971). Podobna imena srečujemo tudi v drugih goratih krajih, zato ni nujno, da je ime sekundarnega izvora. Vendar je v Trenti le en zelo markanten zob, to je Špiček, ki pa je točno nad planino Trenta. Vendar daje tudi celoten masiv Jalovca vtis treh vrhov (?).

Rutarska Trenta pa je ime, ki je lastninskega izvora.

Spominska ploščica preminulemu dolinskemu planšarju, najdena na planini Trenta leta 1960 (E. Kozorog)

PLANINA PRISOJNIK

Nekdanje utro planine Prisojnik leži na terasi na južnem pobočju Prisojnika na višini 1611 metrov. Pod njo pade pobočje strmo v Mlinarico. Stan je bil na zelo lepem kraju na zgornji gozdni meji. Le trideset metrov nižje je še danes ohranjeno korito s pitno vodo.

Na planini Prisojnik so pasli vse do leta 1929 Kranjskogorci, dokler niso paše popolnoma prepovedali. Takrat so italijanski gozdarji stan obnovili za svoje potrebe, bivše pašnike pa skušali pogozditi. Od vseh treh planin so le še od te vidni ostanki stana oziroma gozdarske kočice. Karnissla je najstarejše znano ime te planine, ki jo omenjajo že belopeški urbarji (Gstirner 1938), vendar danes ni več v rabi. Kaže na zvezo z besedo »krnica«. Morda se nanaša na zgornji del Mlinarice, ki je pašno območje planine Prisojnik.

Prisojnik, Prissnig in Prisank so različice za lepo slovensko ime Prisojna planina, Planina Prisojnik. Njen izvor sega v 16. stoletje, ko so

na njej začeli pasti dolinski pastirji »z osojne strani« - torej je bila planina zanje izrazito prisojna. Melik meni, da so območja gospodarskega pomena običajno poimenovali celo prej kot vrhove. Zato je zelo verjetno, da se je s planine Prisojnik preneslo ime tudi na našo znano goro Prisojnik nad planino, ki pa sama po sebi ni nič bolj prisojna kot druge naše gore. V novejšem času se pojavlja tudi ime Planina pod Prisojnikom (Trenta, Geodetski zavod 1990), kar pa je potemtakem nepravilno.

Podobno je verjetno imenovan tudi Jalovec, saj se je na njegovih južnih pobočjih na planini Trenta pasla jalova živina.

Ime »Kranjska planina« je mlajšega izvora; je lastninsko, nastalo pa je na trentarski strani.

Menim, da je ime Prisojnik najbolj pravilno in tudi dovolj ustaljeno, zato ga uporabljam tudi v pričujočem spisu.

VELIKA PLANINA

Velika planina je zajemala pašne površine v glacialni krnici pod prelazom Vršič, njeni lastniki Podkorenci pa so pasli tudi onstran prelaza. Stan je ležal na levi strani krnice na višini 1495 metrov. Danes je zelo težko prepoznati mesto, kjer je stal, saj ga je plaz podrl že konec prejšnjega stoletja (Pretnar 1990). Kasneje so pastirji spali kar v Zakotnikovi gozdarski koči. Zadnja leta paše so tja hodili tudi pastirji s planine Prisojnik (Dvorskv 1914, str. 61). Planina Sušica, planina pod Sušico, Alben Sušitza - to je najstarejše ime, ki je lahko povezano s Suhim vrhom nad njo. Sama planina ima namreč - vsaj spomladi - dovolj vode in ni prav nič suha.

Korenska planina (Dvorskv, 1914) za to planino je lastninsko ime!

Velika planina je najbolj razširjeno ime, ki opre-

Planina Prisojnik (A. B. de Chesne, 1912)

Gozdarska koča na planini Prisojnik (T. Vraber, 1965)

deljuje precej veliko pašno območje na obeh straneh prelaza Vršič; levo in desno sega vse do planine Trente oziroma Prisojne planine.

POVZETEK

Dolinske planine so del propadle kulturne krajine, ki ji je planšarstvo dajalo močan pečat

Iz starega, dobrega Planinskega vestnika

Dne 5. avgusta 1929 je našel **R. Rudolf** iz Ljubljane v južnem pobočju Triglavskega vrha damski klobuk in raztresene človeške kosti. Planinski vestnik iz leta 1929 poroča na strani 215: »R. Rudolf je bil namenjen iz Aleksandrovega doma po Kugjvevi poti na vrh; ker pa je tedaj lezlo na vrh več sto italijanskih alpincev, ki so prožili kamenje, se je g. Rudolf umaknil iz zaznamovane poti na desno in tako naletel na zagonetne kosti. Zbral jih je, se vrnil in jih blizu Aleksandrovega doma pokopal.« Oskrbnica se je spomnila, da je prišla pred leti ponoči v dom družba primorskih Slovencev z dvema damama. »Družba se je nekam čudno vedla in je pravila, da je za njo zaostala še ena dama, ki je popolnoma onemogla in v svoji trmi ni hotela nadaljevati poti. Ko se je oskrbnica ponudila, da jo gre z njimi iskat, so to odklonili, češ da je dama ali že mrtva ali pa se je zatekla k italijanski baraki na Zaplanji.«

pv ••••

polnih petsto let. Planine so tipičen primer zemljišč, ki so jih uporabljali lastniki iz Zgornjesavske doline preko razvodnice v Zadnji Trenti. Zato so bile torišče večstoletnega spora med Trentarji in Dolinci.

Dolinske planine so ene od najstarejših sezonskih naselbin v Trenti, zato so vplivale tudi na kasnejše poimenovanje v dolini. Lahko domnevamo, da je celotna dolina prevzela ime po planini Trenta, goro nad Prisojno planino pa so imenovali po tej planini.

Tip teh planin in njihova gospodarska urejenost je bila tipična gorenjska in se je zato bistveno razlikovala od avtohtonega trentarskega.

Primarni vzrok propada dolinskih planin je bil predvsem sprememba političnih meja. Zaradi tega so propadle že v začetku tega stoletja. Danes je ohranjeno zelo malo kulturne dediščine teh planin.

LITERATURA

- Bajec, A., Kalan, P., 1971: Italijansko-slovenski slovar, DZS, Ljubljana.
- Cevc, T., 1984: Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem, DZS, Ljubljana.
- Dvorsky, V., 1914: Studie ku geografii slovanskych sidel, I. Trenta, Praha.
- Gstirner, A., 1938: Ime Triglava in njegova zgodovina, Pet stoletij Triglava, Založba Obzorja Maribor.
- Klanjšček, V., 1952: Dokumentacija za razjasnitev kozjega vprašanja, osebni arhiv, Tolmin.
- Kos, M., 1946: Urbarji Slovenskega Primorja, I. zvezek, Ljubljana.
- Kozorog, E., 1989: Analiza spremembe kulturne krajine v Trenti, diplomatska naloga, BTF, Ljubljana.
- Križner, N., 1974: Planinsko naselje v porečju Zgornje Soče, Goriški letnik, Nova Gorica.
- Melik, A., 1950: Planine v Julijskih Alpah, SAZU, Ljubljana.
- Rutar, S., 1882: Zgodovina Tolminskega, Gorica.
- Pretner, A., 1990: Ustni vir, Trenta h.š. 66, 3. junij 1990.
- Turna, H., 1924: Naše planine, Jadranski almanah.
- »1813, 1922: Franciscejski kataster, Trenta levi in desni breg, Arhiv Slovenije, Ljubljana.